

Življenje, kot so ga nekoč živeli naši predniki

Kam gre zduhec?

Pavlu Medveščku se je pred pol stoletja posrečilo pridobiti zaupanje posoških starovercev, ki so ga sprejeli za svojega »spovednika« in pričevalca. Pri tem jih je vodila zavest, da so zadnji svoje vrste in imajo enkratno priložnost povedati svetu, kdo so in kako živijo na način, ki izumira. Njihova pričevanja je strnil v knjigo *Iz nevidne strani neba*. Vendar ne opisuje nečesa, kar je živelo samo pred več kot tisoč leti, ampak izpričuje življenje v devetnajstem in dvajsetem stoletju. Tu, med nami.

Staroverstvo je vse, kar je povezano s staro vero, pred krščanstvom oziroma pokristjanjenjem. A pravzaprav ne gre za vero, ampak za način življenja, ki so ga nekoč živeli naši predniki, usodno odvisni od muhavosti vremena, skope ali plodne zemlje, smrtonosnih bolezni. Povezanost z naravo jim je bila samoumevna, od nje so se učili, jo spoštovali, z njo so živeli, jo čutili, jo slišali. Staroverstvo, ki ga opisujejo pripovedovalci v knjigi, bi zato lahko označili tudi kot naravoverstvo. O knjigi in o tem, koliko so se pripovedi dotaknile njega osebno, smo se v Novi Gorici pogovarjali z neumornim raziskovalcem nesnovne kulturne dediščine naših prednikov Pavlom Medveščkom.

Je še kakšen od pripovedovalcev živ?

Ne. Najmlajši pripovedovalec je bil rojen leta 1908. Mi je pa nedavno povedal za tri še živeče staroverce, vendar pa z njimi še nisem navezal stikov in je tudi vprašanje, če bodo hoteli o tem sploh kaj povedati.

Pred smrtjo si je vsakdo zaželel, kaj bo v naslednjem življenju.

V knjigi pišete, da je staroverstvo na Slovenskem preživelo zato, ker je razvilo visoko umetnost prikrivanja, pretvarjanja in zavajanja. Kako ste uspeli osvojiti njihovo zaupanje?

Tedaj, leta 1965, sem moral Janezu Strgarju priseči, da do leta 2007 pripovedi ne bom objavil. Dejal mi je, da pa lahko

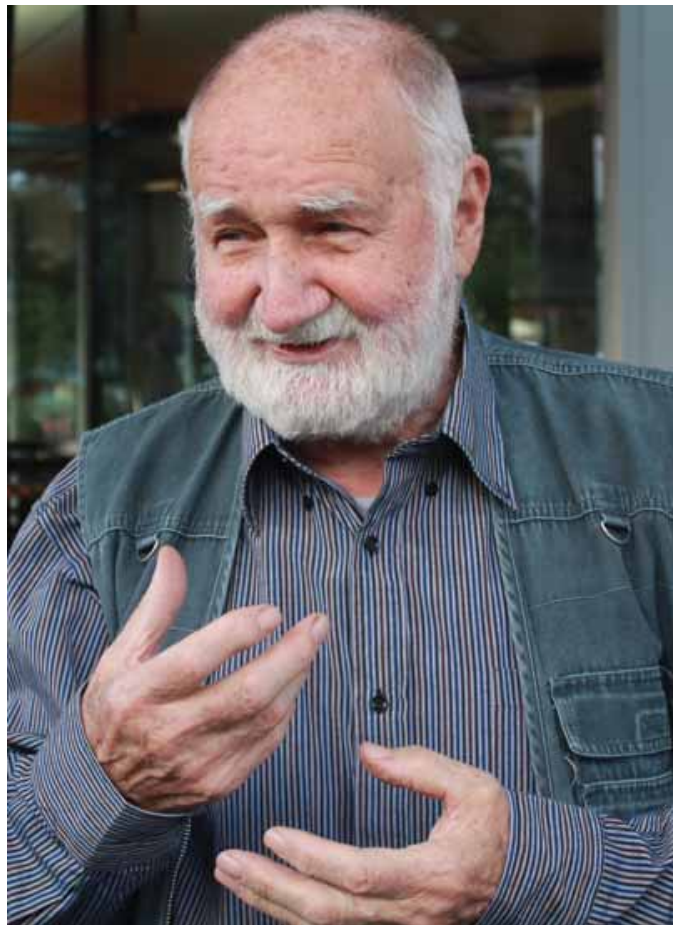
z zapisi storim, kar hočem, ko se bo Lunin krajec ponovno obrnil proti Zemlji. To je bilo leta 2007, torej sem moral čakati dvainštirideset let. Meni je najbolj zanimivo, kako so oni takrat vedeli, kdaj se bo Lunin krajec obrnil proti Zemlji. A vedeli so, ker so bili opazovalci Lune, Sonca, narave.

Se tudi vi ravnate po tem, kar so vam povedali? Ali denimo opravljate kakšne obrede?

Ne, o obredih mi sploh niso hoteli nič povedati. Jaz sem toliko staroverec, da vem, da je ta vera za človeka pozitivna, nikomur nič ne vsiljuje. Vero dobili so doma; tako kot se je otrok naučil slovenščine, se je naučil tudi verovanja, nikamor se jim ni bilo treba hoditi učiti naukov. Niso imeli nič zapisa, vse se je prenašalo od ust do ust. Skozi stoletja pa se je ta vera tudi malo spreminjala. Nekateri stvari so opuščali, druge so bolj poudarili. Ta vera je bila v Soški dolini ali pa v Baški grapi malo drugačna, ker se to ni prenašalo pisno, ampak ustno.

Meni je bilo najbolj zanimivo njihovo opisovanje o zduhcih ...

Zduhec je bil za njihovo verovanje zelo značilen in kaže precej drugačno gledanje na življenje in smrt od krščanskega. Ko so človeka pokopali, je bilo za njih konec. Telo pokojnika bo namreč zgnilo, tako kot zgnije drevo in vse drugo. Njegov duh pa je šel že zdavnaj proč, zato niso hodili na grobove. Ko so ugotovili, da so v krščanskem okolju s tem odnosom do pokojnih preveč izstopali, saj so bili

Pavel Medvešček

Foto T. Svetle

Foto T. Svetle

Naši predniki so znali zdraviti tudi z zvokom. Ohranil se je komplet, ki so ga poimenovali »Čunkov kotu« po zdravilcu Čunku. Poleg bakrenega kotla so bili del kompleta za zdravljenje psihičnih težav še zvončki, ploščat kamen, varovalo in kristal.

njihovi grobovi zanemarjeni, so potem začeli malo posnemati kristjane, sicer bi jih zasliševali, zakaj ne spoštujejo pokojnikov, in bi se lahko izdali, da so staroverci.

Kaj pa je bil zduhec?

Govorili so, da si pred smrtjo vsakdo za-

Foto T. Svetle

Na območju Mrzlega potoka v svetišču Dujence je dehnar zaprisegel na rokavcu. Del razstavljenega rokavca je tudi knjiga »Shivljenje Svetnikov«, ki so jo staroverci uporabljali kot črno bukvo. V notranjosti ima izrezane tri niše, v vsaki niši pa je bil paketek – v papir zaviti različni predmeti.

želi, kaj bo v naslednjem življenju. Zduhec gre potem iz telesa in se naseli v

Foto T. Svetle

Kolimber – staroverci so na njem vodili obred zaprisege, sestavljen pa je bil iz lesenega trinožnika, spodnjega kamna ročnega mlina, bulcne (prodnika) in sable (meča). Na razstavi je tudi ta, v celoti ohranjen kolimber z desnega brega Soče.

kakšno drugo telo, lahko tudi v žival, denimo metulja, orla. Nek sogovornik mi je pripovedoval, da je šel s starim očetom k prijatelju nad Volčanske Rute, kjer je ta ležal v travi in je zagledal sokola. Rekel je, da je priletel sokol dol in da ga je, ko je šel mimo njega, poklical. To je bilo zanj znamenje, da je bil to zduhec njegovega bratranca, ki je umrl pred enim mesecem. Želel si je namreč, da bi se ponovno rodil kot sokol.

A menda je bil zduhec tudi njihov varuh in zaupnik, s katerim so se pogovarjali? Ja, nekdo mi je pripovedoval, da se je ponoči pogovarjal s svojim zduhcem, ko se je zbudil. Janeza Strgarja sem vprašal, kako vendar se je pogovarjal in ali mu je zares odgovarjal. Odgovoril je, da si je tisti le mislil, kaj bi mu zduhec odgovoril. V resnici se je pogovarjal sam s seboj. Vendar pa so staroverci zares verjeli, da se pogovarjajo z zduhcem.

So verjeli v angela varuha?

Ne, verjeli pa so, da zduhec hodi tudi za njimi.

Ali je zduhec potem duh ali duša?

Duh, samo da mu niso tako rekli, ampak so mu rekli zduhec. Imeli so čisto svoje verovanje. Od kot je to verovanje prišlo,

KNJIGA O SLOVENSKIH STAROVERCIH

Iz nevidne strani neba – razkrite skrivnosti staroverstva je knjiga, kakršne doslej še ni bilo in je tudi v drugih deželah nimajo. Govori o stari veri, starovercih in staroverstvu kot načinu življenja, kot so ga poznali naši predniki, preden so jih pokristjanili. V srednjeveških in zgodnjenovoveških spisih obstajajo opisi stare vere v Evropi, vendar so njihovi avtorji kristjani, večinoma celo krščanski duhovniki. Njihova obveščenost je nujno pomanjkljiva, podajanje snovi pristransko, slabšalno, posmehljivo, podoba stare vere neizogibno povsem izkrivljena. Skozi Medveščka kot zapisovalca nam v knjigi staroverci sami govorijo o sebi. To se jim nikjer drugje in nikoli prej ni posrečilo, tudi zato, ker so se morali nenehno prikrivati in pretvarjati. Prav ta »notranji glas« daje knjigi neprimerljivo, enkratno vrednost izjemnega pomena, še posebno v vedno bolj podivjanem globalnem svetu.

Knjiga je bogato opremljena z risbami pripomočkov, ki so jih uporabljali staroverci, z bogato preglednico staroverskih pojmov in njihovo razlago, pa z zemljevidi ... Kdor čuti, da je Slovenec, bi to moral brati, ne le postaviti na polico. Knjiga je dostopna na Misteriji.si ali 051/307 777.

Foto T. Svetle

Bruščin – v spodnjem delu ga sestavlja pet brusnih kamnov v obliki piramide. K bruščinu in stoletnem drevesu so se staroverci hodili zdraviti čez celo leto. Posedali so na korenine in se naslanjali na deblo večstoletnega drevesa, da bi dobili čim več njegove moči. V času pred prvo svetovno vojno so ob zimskem in poletnem solsticiju ob bruščinu zakurili kres. Pri prihodu so v pozdrav metali na bruščin vejice, rože, travo in vse, kar je bilo v bližini.

ne vemo. Oni so pravili samo, da je prišlo z vzhoda. Tudi denimo ime dehnar ni slovansko.

Koliko pa je staro to verovanje?

Denimo, na tistem koncu, kjer sem jaz raziskoval, je bil zadnji *dehnar* triintri-deseti po vrsti. Ne vemo pa, ali so šteli od prvega. Vsak je bil denimo vsaj tri-deset let dehnar. A to ni bilo nič napisano. Nekdo me je opozoril, da je lahko kdaj tudi kakšna bolezen, kot je kuga, pomorila ljudi in so potem začeli šteti spet od začetka. Tega ne vemo. Teh dehnarjev pa je bilo ogromno.

Kaj so bili dehnarji?

Na dehnarja so se ljudje obračali, ko so potrebovali nasvet, pomoč. Deloval je kot zaupnik, spodbujevalec, razsodnik in pojasnjevalec vsega, kar se je nanašalo

Foto T. Svetle

Gozdni duh – apnenčast kamen razgibane oblike z dvema luknjama na vsaki strani. V spodnji del je vklesan znak, dva ležeča trikotnika, ki se stikata z vogalom. Kamen je imel funkcijo varuha gozda. Ko so ljudje hodili mimo, so nanj orgli zelenje, rože ali kamenčke.

na staroversko verovanje. Drugače pa je bil kot ostali, lahko je bil neporočen ali pa je imel svojo družino in kmetijo. Bil je izjemen povezovalac med staroverci, pa tudi dober in moder sogovornik in svetovalec. Zadnji dehnar ni bil poročen, je pa imel svojo hišo. Ko je nekdo postal dehnar in je bil ljudem všeč, so tudi iz sosednje vasi prihajali k njemu. Včasih

Foto T. Svetle

Spodaj desno na sliki je Janez Strgar, ki je Pavlu Medveščku največ pomagal, da je lahko pogledal v »nevidno stran neba«.

srenja ni bila definirana z mejo, občino. Dehnarji pa so se med seboj tudi srečevali.

Kako so ga določili?

Dehnar ni bil izvoljen, ampak ga je izbral predhodni dehnar. Ta je ponavadi izbral tri fante, ki so se mu zdeli primerni. Potem so se učili pri njem in on jih je opazoval, kdo bi bil tapravi, kdo je najbolj zagret, pameten, človečen, dober. Potem

ETNOLOŠKA ZBIRKA »STAROVERSTVO IN STAROVERCI« V GORIŠKEM MUZEJU

V Goriškem muzeju – v Vili Bartolomei v Solkanu – si lahko ogledamo bogato etnološko zbirko Pavla Medveščka »Staroverstvo in staroverci«. Stalna razstava v Vili Bartolomei se ponaša z več kot 400 predmeti, od tega 174 novimi, ki prikazujejo dediščino naših prednikov. Živeli so tesno povezani z naravo in nam v kamnitih pričevalcih ohranili znanje, ki ga danes ponovno iščemo. Vabljeni na ogled razstave od ponedeljka do petka od 10. do 17. ure ter ob sobotah in nedeljah od 14. do 17. ure. Za najavljene skupine nad deset oseb možen ogled izven urnika.

Del etnološke zbirke si lahko v besedilu in sliki ogledate tudi v Katalogu etnološke zbirke Pavla Medveščka, ki je dosegljiv v Goriškem muzeju.

Foto T. Svetle

je izbral enega, druga dva pa sta postala njegova pomočnika – zaprisežena. Zapriseženi so bili trije; dva je izbral dehnar, enega so izbrali ljudje. Dehnar je prisegel na kolimberju. Njegova je bila samo pletena nožnica, ki je šla z njim v grob. Meč je pa ostal nasledniku.

Je bil dehnar tudi razsodnik?

Ja. Ko sta se denimo dva kregala, je poklical oba k sebi. In potem jima je rekel, da bosta oba izgubila, če bosta skregana. In dokler se nista pobotala, ju ni pustil oditi. Rekel je, da je nekaj najhujšega, če sta sosedu sprta.

Skrbel je tudi za bolnike, imel je ljudi, ki so bili zdravilci oziroma zeliščarji, vsaj dva je imel. Takoj ko je slišal, da je kdo bolan, je organiziral, da so poklicali zdravilca in da so domači povedali, kaj mu je, in da ga je ozdravil. Zdravili pa so samo z zelišči ali so mu dali kakšno opornico, če je, recimo, kdo kje padel.

V kaj so verovali staroverci?

Verovali so v Nikrmano. Nikrmana (Velika Mat', Velika Baba) je vedno prisotna prisila, ki ureja vse na zemlji.

OSEBNA IZKAZNICA PAVLA MEDVEŠČKA

Pavel Medvešček je slovenski pisatelj, publicist, grafik, slikar. Kot publicist, poznavalec in zapisovalec ljudske dediščine je objavil več člankov in monografskih publikacij. Za periodični tisk (*Primorska srečanja*, *Goriški letnik*, *Etnolog*) je prispeval veliko število strokovnih člankov. Objavil je šest knjig: zbirko pravljic *Na rdečem oblaku vinograd rase* (1990), knjigo o čarnih in svetih znamenjih na Primorskem *Skrivnost in svetost kamna* (1992), knjigo zgodb s podgorskega Krasa in Čičarije *Štrped* (1997), *Obrusnice* (1998), *Let v lunino senco – pripovedi o starih verovanjih* (2005), po kateri je RTV Slovenija posnela dva dokumentarna filma *Med hribi kačjih glav* (2004) in *Jelenk – sveta gora starovercev* (2008) ter knjigo *Iz nevidne strani neba* (2015).

Foto T. Svete

Nekateri so jo videli v nočeh, ko so udarjale strele, drugi v oblakih, eni kot žensko, drugi kot konja ali pa v podobi bika, kače in kozoroga. A pri veri ni šlo za molitve, ampak za prošnje in zahvale ter pogovor z zduhcem in Nikrmano.

Verovali so v matjare, tročane in brtine. *Matjar* je naravna pokončna skala ali kamen, ki je lahko zraščen s podlago,

lahko pa je tudi postavljen nanjo. Ima svojo moč, zato so ga staroverci častili na poseben način. Matjari so povezovali rodove prednikov.

Brtin je bil nagnjeva palica z vrezanimi trikotnikoma na konceh in z žlebovi po celotni dolžini, ki potekajo iz stičišč stranic trikotnikov. Uporabljali so ga za zdravljenje ljudi in živine, za zaščito in plodnost semen. Imela ga je vsaka hiša. Prenašal se je iz roda v rod. Vsi brtini so bili zelo stari. Z njim je razpolagal le gospodar hiše, ki ga je hranil na polici nad vrati izbe. Podedoval ga je sin, ki je prevzel domačijo.

Tročan je navidezna povezava treh točk v trikotnik, verovanje v trojnost, ki povezuje tri vrhove, tri drevesa ali tri različne stvari, kot na primer jamo, drevo in goro. Tročanstvo je bilo tudi način življenja, ki si ga je posameznik izbral. Ker so v tročanu delovale sile, ki so blagodejno vplivale na ljudi in naravo samo, bi mu namreč takšen način življenja pomagal, da bi preživel v tem nerodovitnem svetu.

V staroverstvu nikoli ni bilo množičnih obredov, ker to ni bilo potrebno. Vse to je bilo vtakano v vsakdanje življenje tako družine kot posameznika. Kot se kaže potreba po hrani ali spanju, nič vzvišenega ali izjemnega.

Tatjana Svete

DEDIŠČINSKE JEDI OB SOČI IN V KANALU

V knjigi *Doline in okusi – dediščinske jedi v občinah Kanal ob Soči in Prapотно* (2015) so recepti, ki sta jih zbrala Pavel Medvešček in Slavica Plahuta. Izdaja te knjige je bogato pričevanje o preteklem kulinaricnem izročilu. Z njo lahko odkrivamo korenine, šege in navade, ki so zaznamovale življenje naših prednikov ter podoživljamo razne stare dejavnosti. Knjiga obravnava dediščinske jedi na zahodnem bregu reke Soče in na sredogorskem svetu Kambreškega pogorja oziroma Kanalskega Kolovrata v občini Kanal ob Soči na slovenskem ozemlju. Knjiga receptov je v PDF različici brezplačno dostopna na spletni povezavi goo.gl/eqm0G.

Za pokušino smo iz knjige izbrali recept za čebulni štrudelj.

ČEBULNI ŠTRUDELJ

Testo naredimo iz kvašenega testa za štrudelj. Za nadev potrebujemo čebulo, maslo, krompir, sladko smetano, vejico majarona, vejico koromača. Naredimo testo za štrudelj, ga razvaljamo in nanj nanesemo nadev. Nadev naredimo tako, da na maslu do rumenega sprazimo na lističe narezano čebulo. Nato skuhamo krompir in ga dobro pretlačimo, dodamo mu sladko smetano in sprazeno zarumenelo čebulo. Zmes premešamo in jo razmažemo po testu. Nanj potresemo še majaronove in koromačeve lističe. Testo z nadevom nato zvijemo in spečemo v pečici.